

Almir Fatić

DUHOVNO OBORUŽANJE ZA SVAKOG VJERUJUĆEG: MOLITVA SRCA (ZIKR) I MOLITVENI ZAZIV (DU'A)

('Abu Hamid Muhammed al-Gazali, ZIKROVI I DOVE, sa arapskog na bosanski preveo Sabahudin Skejić; Libris, 2002. -339 str.)

Život je satkan od određenog
broja dana koji nezaustavljivo
prolaze, zato valja tražiti
bereket u vremenu jer vremena
je sve manje.

Al-Gazali

Suvremeni svijet doživljava, rekli bismo, jednu svojevrsnu "krizu vremena" koja oplavljuje današnjeg humanuma ma gdje on prostorno vremenio. Da, upravo tako, čovjek je, između ostalog, i biće koje vremenio te ga to vremenovanje "iscjeđuje". Dimenzija vremena jeste važna za ljudski rod jer sukladno vremenu čovjek se moli, sukladno vremenu on stari, sukladno vremenu on mre, s vremenom on zna za ono bezvremeno ili Vječno. Tradicionalni nauk veli da je vrijeme odraz ili sjena Vječnoga, ili vremensko otočje u moru Bezvremenoga. Otuda tradicionalni čovjek s poštovanjem gledaše na vrijeme, s pažnjom ga računaše a mudro i trezveno koristi. Takvim odnosom spram vremena ondašnji čovjek doseže dragocjeno znanje o vremenu i vremenskome te ga na najbolji način privede onom Bezvremenom ili Vječnome.

Moderna civilizacija ne samo da je oskrnavila tradicionalni nauk o vremenu već je samo vrijeme bezdušno isprofanisala. žestoko ga "uvrijedila" i suludo obezvrijedila. Zato moderni čovjek preživljava tešku "krizu vremena" iz koje se rađaju brojne psiho-socijalne devijacije i duševne destrukcije, koje graniče s psihološkim samoubistvom i priječe rast čiste duhovne pobude i otvor duše ka Gospodaru Koji zna svačije skrivene misli. Svakodnevna trka za dobiti, bauk potrošačke kulture, ekonomija tržišnog utrkivanja, medijske i informacione žudnje i društvene bludnje, samo su neke od modernih tekovina koje troše ogromno vrijeme čovjekovo. Tako je moderni čovjek dobrano posustao i zamorio se, te izgovarajući frazu "nemam vremena" svjesno odustao od upliva duhovnih supstanci koje su mu jedine kadre povratiti izgubljeno vrijeme i učiniti ga smislenijim, a u duhovnom smislu oboružati ga i otvoriti mu put ka neslučenim duhovnim dometima, koji će mu zemaljski vremenski život zasigurno učiniti istinskom pripremom za susret s Vječnim.

Oni koji su se svjesno potčinili božanskoj Volji (muslimi) stječu mogućnost da iz vremena uspostave komunikativan odnos s Vječnim, blagodareći kojem će očuvati čistotu *fitre* i obdržati se u središtu koje će ih zaštititi vremenskog trenja. Jedno od najjačih sredstava takovrsnog

bliženja s Vječnim jesu nesumnivo: molitva srca (zikr) i molitveni zaziv (du'a, ili u bosanskome dova).

Neopisiva su nebeska uzdarja na srce koje zikr čini i dušu koja dove šapuće. Poradi toga oni svjesno odani svoj život ispunjavaju ovim duhovnim sredstvima kako bi zadobili puninu smisla u ovom vremenskom. U tom smislu ovom prilikom sažeto, predstavljamo još jednu knjigu znamenitog islamskog klasika Al-Gazalija u ruhu bosanskoga jezika. Riječ je o knjizi "Zikrovi i Dove" koja se pojavila krajem prošle godine u izdanju Izdavačke kuće Libris iz Sarajeva, a u prijevodu Sabahudina Skejića. Valja reći da spomenuta izdavačka kuća ima, izgleda, ozbiljne pretenzije da se ubroji u red prestižnih izdavačkih kuća u našoj zemlji kada je posrijedi islamska misao. Naslovi objavljeni u ovoj izdavačkoj kući to ozbiljno potvrđuju.

U našem bosanskom jeziku nisu manjkala djela naslovljenog žanra, a koja su, nesumnjivo, pomagala našem vjerujućem čovjeku u potrazi za nebeskim blagoslovima. Ipak, Gazalijevo djelo "Zikrovi i Dove" u prijevodu na naš jezik predstavlja dragocjen dar bosanskim muslimanima. Gazalijev pristup i ovoj tematici ne ostavlja nas ravnodušnima. On savjetuje, bodri, podstiče, razbuđuje u nama duhovni žar, oburužava nas "sofisticiranim" duhovnim oružjem. Metodološki, knjiga slijedi onaj gazalijanski, da ga tako nazovemo, postupak, u kome se ređaju predanja, od onih "viših ka nižim": hadisi Allahovog miljenika, *eseri drugova* (ashaba), drugova drugova (tabiina) i tako redom, sve do onih mjesta kada uočavamo ličnu Gazalijevu eksplikaciju, duhovno iskustvo i neposredni utisak. Knjiga nas jednostavno plijeni svojom lepršavošću, duhovnom nabijenošću i nadasve izvornom utemeljenošću. Imamo priliku se upoznati sa dovama i zikrovima istaknutih duhovnih velikana, prije svega sa onima koje su jezikom izgovarali a srcem ćutali najodabraniji Ademovi potomci, učitelji čovječanstva, Allahovi odabranici i napatitelji ljudi, potom zikrove i dove onoga Hvaljenoga (Ahmeda, Muhammeda, a.s.), čija je nutrina sukusirala one njemu prethodeće, a zatim sa onim koje su zborili oni koji su s Hvaljenim prijateljovali itd. Već smo spočetka ovog teksta govorili o vremenu, a upravo zato što ćemo u ovoj knjizi pronaći znanje o vremenu, znanje o tome kako da ispunimo svoje vrijeme, znanje s tome koji duhovni zaziv i molitvu da prozborimo u vremenu kojem, i u kojem jesmo. Zato će znatiželjni čitalac pronaći ovu knjigu koja će mu pripomoći da pronađe bereket u vremenu u kojem jeste. Završavajući kritički prikaz ove vrijedne knjige moramo uputiti jednu ozbiljnu dobronamjernu kritiku izdavaču, ili već kome, koji brine za cjelovitošću prevedenog teksta_ Naime, u knjizi su primjetne dvije nedopustive greške, na str. 226. nedostaje pola stranice teksta, a na zadnjoj, 336. str. iz teksta vidimo da. knjiga. nije potpuna, odnosno ne znamo je li knjiga cjelovita ili ne. Ovakve greške ubuduće se ne bi trebale dešavati, jer to ne zaslužuje prije svega, autor knjige, u ovom slučaju slavni muslimanski mislilac Al-Gazali, potom prevodilac, a naposljetku i čitatelji.

Halima Sofradžija

Brendan Simms, Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne

(Sarajevo/Beograd: Buybook/Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.)

Objavljeno je niz publikacija na temu međunarodnog odgovora na rat u Bosni i Hercegovini, no knjiga profesora međunarodne historije Brendana Simmsa *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, prva je detaljna studija koja, kako u predgovoru naglašava autor, nije zamišljena tek kao puko kazivanje događaja ili kao niz otkrića nego kao *sporenje*.

Pred nama je rezultat dugogodišnjeg istraživanja, tokom prikupljanja podataka razgovarano je sa stotinama ljudi koji su bili ključni za zbivanja kojim se bavi ova studija, no neki najvažniji dokumenti – kao oni Ministarstva vanjskih poslova, Vladinog ureda i Ministarstva odbrane tadašnje britanske vlade – ostat će javnosti nedostupni u arhivama za narednih dvadeset i pet godina, među kojima je svakako dokument što ga je naručio za izradu britanski ministar u odlasku Douglas Hurd: interni izvještaj o rukovanju bosanskom krizom, koji je ostao strogo povjerljivim materijalom. Lahko je vidjeti zašto, zaključuje Simms, jer svako ispitivanje i sa trunkom iskrenosti i samokritike razotkrilo bi u kojoj su mjeri Foreign Office i britanska vlada pogrešno prosudili bit bosanskog sukoba; pokazalo bi kako je Britanija sprječavala napore da se Bosni i Hercegovini pomogne vojno, te nastojala prinuditi bosansku vladu na nepravedan mir.

U okviru međunarodnog reagiranja na agresiju na Bosnu i Hercegovinu posebno katastrofalan udio imala je Britanija, ocjena je autora utemeljena na neoborivim činjenicama koje svjedoče o pogubnoj političkoj praksi i nemoguće je, reći će, ikada saznati koji broj od nekoliko desetina hiljada ubijenih bosanskih civila i miliona izbjeglica treba pripisati ovoj pogrešnoj politici. Više od bilo koje zapadne zemlje, Britanija je dosljedno odbijala priteći vojno u pomoć, smatrajući da se ovaj problem ne bi riješio primjenom sile; kroz Vijeće sigurnosti UN-a u New Yorku i Vijeće NATO-a u Bruxellesu tri duge godine Britanci su se opirali upotrebi zračnih snaga NATO-a. U tom kontekstu, Simms smatra da su posebno zloćudnu ulogu imali britanski posrednici kao lord Carrington, lord Owen, gen. Michael Rose, tako su u svim fazama Douglas Hogg, kao i Malcolm Rifkind i Douglas Hurd, koji se posebno ovdje izdvajaju kao dva čovjeka koji snose možda najveću odgovornost, odbijali, ignorirali i ušutkivali sve razloge za vojnu intervenciju. Ova zloćudnost najprije se ogledala u zamaglivanju razlike između agresora i žrtve, njihovog amoralnog izjednačavanja, između ostalog i kroz retoriku o "tri zaraćene strane", što je onemogućavalo da se prepoznaju i priznaju uključenosti Srbije i Hrvatske u poticanju i podržavanju rata protiv Bosne i Hercegovine, jedan od najdjelotvornijih načina da se to postigne bilo je da snage bosanske vlade, koja nikad nije izgubila svoj multietnički pečat, rutinski nazivaju "muslimanskim snagama". B. Simms u knjizi navodi slučaj kada se u emisiji Newsnight kao predstavnik bosanske vlade pojavio jedan etnički Hrvat, koji je kao takav jasno predstavljen prije programa-voditeljica K. Wark oslovljavala ga je tokom razgovora kao

"Muslimana", i niz drugih primjera, među kojima i onaj kada je John Major, nakon što su Bosanci na pregovorima u New Yorku prihvatili Vance-Owenovu geografsku kartu, u martu 1993.godine rekao u Donjem domu da svesrdno pozdravlja "muslimanski pristanak na dokument o obustavi borbe".

Ta "retorička opsjenarska gesta" nije ostala nezapažena, naglašava se, pa ona, dakako, i jeste bila u skladu sa politikom koja je bila usmjerena ka nametanju tripartitne etničke podjele Bosne i Hercegovine. Napokon, na par mjesta Simms je ustvrdio da je "Dayton potvrdio podjelu Bosne" i da je Daytonski sporazum ostvario tačno one "realistične" modele podjele i etničke isključivosti što su "obilježavali sva prethodna evropska – pogotovo britanska – rješenja".

Znatne britanske snage poslone su u Bosnu i Hercegovinu sa zadaćom dostave humanitarne pomoći, Simms demistificira logiku ove britanske akcije – iako politička svrha slanja snaga nije bila izrečena, bila je sasvim prozirna: zahtjev za političko-vojnom potporom zamijenjen je angažiranjem kopnene vojske isključivo u humanitarne svrhe, naime, vojska je poslana samo sa humanitarnom zadaćom kao nadomjestak za političku i vojnu akciju. Sve je to bio dio strategije da se sukob relativizira i depolitizira, te pretvori u čisto "humanitarni problem"; ovdje autor dobro primjećuje: umjesto etničko čišćenje i agresija, ključne riječi bile su etnički konflikt i humanitarna pomoć.

Nadalje, Britanija je jedna od zemalja, uključivši i Francusku, koja je sprječavala sve pokušaje ukidanja embarga na uvoz oružja i time uskratila pravo Bosni i Hercegovini na samoodbranu, ne poštujući istovremeno primarnu dužnost njene zaštite, što je imalo dalekosežne posljedice.

Bosansko pitanje, koje je Clinton nazvao "problemom iz pakla", izazvalo je oštre razlike u stavovima između američke i britanske politike, što je dovelo do jednog od najozbiljnijih sporova nakon Sueske krize, no sa tom razlikom što se Suez dogodio u vrijeme kada je hladni rat bio na vrhuncu, Bosna je odredila prvu fazu posthladnoratovskih odnosa

Sigurno da će ova studija, jasnog i direktnog naslova - Najsravniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne - otvoriti mnoga pitanja, otuda ne čudi da je svratila odmah na sebe toliku pozornost nakon svog objavljivanja. Napokon, ona se nas upravo direktno tiče.

Nakon činjenica koje govore o pogubnoj politici prema jednoj evropskoj zemlji, njenom razaranju, situaciji kada su sva ljudska prava i vrijednosti nestale okrutnošću za koju se smatralo da je historijski nevjerovatna u Evropi, gdje nam se još neshvatljivijim činilo držanje "civiliziranog svijeta", izenađuje na neki način autorova ocjena i uvjerenje da bi bilo krivo tražiti razjašnjenje u manjku morala i da britanski odgovor na bosansku krizu "ne zrcali toliko promašaj moralnosti koliko nedostatak zdravog suda". Čini se da ona ipak dramatično zrcali manjak morala, tim prije što su britanski državnici i diplomati bili vrlo dobro obaviješteni preko satelitskih i drugih izvora o događajima na terenu i o strahovitim razmjerama kršenja ljudskih prava, za logore i masovna silovanja znali su prije nego su postali poznati javnosti. Britanska politika spram Bosne nije, dakle, bila posljedica nedostatka prave informacije.

Elvis Fejzić

SVIJET U OKOVIMA NOVOG KONFLIKTA

(Thomas Hylland Eriksen, Paranoja globalizacije-islam i svijet poslije 11. septembra, Sejtarija, Sarajevo, 2002.)

T. H. Eriksen je jedna markantna ličnost norveških naučnih krugova i profesor je Univerziteta u Oslu - Socijalantropološki institut. Pripada plejadi mlađih teoretičara koji su zaokupljeni globalnim dešavanjima, uzrocima i posljedicama tih dešavanja. On već niz godina radi na problemima politike identiteta, etniciteta, nacionalizma i globalizacije. U norveškoj javnosti, ali i šire, reprezentira jednu prepoznatljivu figuru kritičara aktuelnih zbivanja. Eriksen, kritizirajući norveško društvo, u suštini aludira na arogantno i narcisoidno društvo Zapada, pod čije svodove stacionira i norveško društvo. Sam je jedan dosta realana i objektivan kritičar, i onda kada kritikuje Zapad, ali i onda kada kritikuje fundamentalizam i ekstremizam u islamu. Put kojim korača Eriksen, put je koji vodi ka kompromisu u svjetskim razmjerama, ali on je svjestan da je taj put teško preći, te da je prvo potrebno otkriti uzroke koji su doveli do zabrinjavajućih okolnosti u svijetu.

Autor smatra da je u jesen 2001. godine globalizacija ušla u svoju paranoidnu fazu, a nakon tog kobnog 11. septembra 2001. godine došlo je do inauguriranja novih konflikata u svijetu. Dešavanje koja su nastala poslije 11. septembra su vratila čovječanstvo korak unazad, u one godine rizika i straha koje su obilježile doba hladnog rata. Sam Eriksen je sklon pomisli da je nekadašnja blokovska podjela Zapad-Istok zamijenjena jednom novom podjelom Zapad-Islam, što je naročito aktuelizirano nakon spomenutog septembra 2001. godine. Njegova kritika Zapada, a naročito SAD-a, je žestoka i bespoštedna, gdje on faktički optužuje Zapad, na čelu sa SAD-om, da oni svojom "pogrešnom" i eksploatatorskom politikom sami stvaraju svoje neprijatelje širom svijeta. 11. septembra su SAD prvi put napadnute izvana, pa je tako rat prenesen i na njihovo kopno, da bi odmah veliki div, oličen u SAD-u, bio pogođen tamo gdje je najranjiviji. Nakon ovih događaja najjača sila svijeta SAD, predvođena predsjednikom Bušom, objavljuje rat protiv terorizma, neprijatelja koji nije eksplicite vezan za neki određeni teritorij, pa tako ovaj rat poprima jednu novu dimenziju i u pogledu načina izbora neprijatelja. Naime, prvi put u historiji tada je objavljen rat nekome ko nije striktno vezan za neku određenu državu ili region. Rat je na kraju objavljen Afganistanu, koji je, prema procjenama SAD-a, odgovoran za napade 11. septembra, iako nisu imale pouzdane dokaze. On ističe da su tim činom SAD ubile desetine hiljada nevinih života u Afganistanu, iako su nekad te iste ljude smatrali prijateljima i pomagali u ratu protiv ex-SSSR-a. Eriksen strogo osuđuje postupke SAD-a, pri tome smatrajući da je njihova politika glavni uzrok napada koji su se desili u jesen 2001. godine. Prema njegovom mišljenju, situacija sa kojom se trenutno suočava Zapad i SAD je rezultat jedne ugnjetavačke politike prema islamskim, i inače nerazvijenim zemljama, što za posljedicu ima stanje opće nesigurnosti, strah od mogućeg rata i samoubilačkih napada, kao reakciju ljudi koji su tom "pogrešnom" politikom poniženi i uvrijeđeni. Naročito je danas u svijetu jasno izdiferencirana neprijateljska raspoloženost između Zapada i islama, što je, svakako, uzrok već spomenute "pogrešne" politike Zapada, kao i opće nepoznavanje religije islama u zapadnom svijetu, što za

posljedicu ima stvaranje lažne slike o islamu, kao autoritarnoj, netolerantnoj i neprijateljski raspoloženoj religiji. Eriksen pored kritike Zapada, oštro kritkuje i militantne islamiste koji kvare pravo lice islama i koji su prepoznatljivi po svojim fanatičnim i ekstremističnim istupima. Narodi na Zapadu misle da su islamisti na vlasti u muslimanskim zemljama, što je očit dokaz njihovog nepoznavanja situacije u islamskom dijelu svijeta, jer su oni samo na vlasti u Sudanu, Afganistanu (bili do rušenja talibanskog režima), a, možda, u nekom obliku i u Iranu. U svim ostalim muslimanskim zemljama su na političkoj pozornici prisutne laičke vlade koje se i same bore protiv militantnih islamista. Eriksen je uvjeren da se sadašnja, antagonistički markirana, situacija u svijetu ne može nikako riješiti vojnim napadima SAD-a na Afganistan, Irak (što je trenutno aktuelno) ili nekog drugog, već da treba sagledati okolnosti koje su dovele do neprijateljstava (misli se na napade 11. septembra) i pokušati riješiti problem u njegovoj biti, naravno, mirnim putem, jer se ubijanjem iračke djece konflikt sigurno ne može riješiti i vodi samo daljem produbljavanju antagonizma. Sam autor sugerira da je došlo vrijeme da Zapad preispita svoje postupke prema islamskim zemljama, kao i da treba konačno da zamijeni imaginarnu sliku islama onom istinskom koja će onda uvjeriti zapadne moćnike da im islam i muslimani nisu neprijatelji, nego, naprotiv, oni su samo ljudi koji traže svoja prava, slobodu i život dostojan čovjeka. Eriksen ističe da u razvijenoj Evropi i SAD-u vlada neutemeljeno nepovjerenje prema muslimanima, pa se nerijetko posmatraju kao inferiorni, necivilizovani i uopće nepoželjni tako da se često može čuti “da nikad ne treba ukrenuti leđa jednom Arapu” ili “jednom musliman, uvijek musliman”. Zapad, po njemu, pri tome zaboravlja koliki doprinos je dala islamska civilizacija razvoju čovječanstva, što je uzrok višestoljetnog zanemarivanja i odbacivanja onog islamskog i onog muslimanskog. Autor smatra da ovaj negativni trend mora prestati, navodeći da su kršćanstvo i islam u svojoj biti slične religije i da se samo u pojedinim učenjima razlikuju. Da je ta slika “imaginarnog” neprijatelja duboko uvriježena na Zapadu, pokazuje i Hantingtonova teorija o sukobu civilizacija, što je, po Eriksenu, nevjerodostojno, a Hantington kao potvrdu za svoju teoriju navodi rat u BiH. Hantington ide tako daleko da prognozira stvaranje alijanse islamskih zemalja i Kine, protiv kršćanskih zemalja i Rusije, što djeluje više slikovito nego istinito.

Eriksen ističe da, ako hoćemo razumjeti mržnju prema islamu i mržnju prema Zapadu, onda je neophodno razumjeti islamizam, dakle, ono moderno, politizirano izdanje islama. Sve zemlje u svijetu, pa tako i islamske, imaju svoje verzije vezane za globalnu debatu o napetosti između modernizma i tradicionalizma. Islamizam se može posmatrati kao muslimanska društvena i najviše konzistentna varijanta tradicionalizma. To je ideološki pokušaj stvaranja prilagodljivosti modernizmu na lokalnom nivou, bez zapadnog uplitanja. Politički program je određen, liderstvo je nepoznato, konkretna poruka potpuno naglašena glasnom retorikom i jakim metaforama. Politički islam je, u poređenju sa evropskim i sjevernoameričkim pokretima za zaštitu čovjekove okoline, jedan puritanski pokret očišćenja koji ima kao svoj prioritetan cilj sapiranje prljavštine i odstranjivanje prljavih primjesa koje prate modernizam. Islamisti žele saprati pragmatizam, dupli moral, jednostranost, ono individualističko i one spolne neutralne ideale slobode u modernizmu. Ova “prljavština” ima porijeklo iz vremena kolonijalizma, kada je većina muslimanskog svijeta bila potčinjena evropskoj imperiji, a djelomično i iz sadašnjeg vremena u kojem su muslimani pritisnuti da žive u jednom svijetu kršćanske i ateističke vladavine - politički, ekonomski i kulturno.

U suštini se razlikuje jedan glatki prijelaz između islamizma i fundamentalizma. Islamizam teži za jednom državom kojom će vladati kao primarnim ciljem, dok je fundamentalizam jedan širi pojam koji obuhvata grupe bez ambicija koje se bore, između ostalog, i za izgradnju države. Oba tipa pokreta

brane autentično i doslovno tumačenje Kur'ana i predlažu uvođenje Šerijata-islamskog zakona. U vezi sa ovim, sličnosti su više interesantne nego razlike, a za sve koji postavljaju islam ispred svega drugog Zapad je glavni neprijatelj. Islamizam je jedan hiljadugodišnji pokret koji želi uspostaviti jedan stabilan, trajan i na pravdi zasnovan politički poredak, a on se temelji na duhovnoj ontologiji. Kriza povjerenja između onih koji vladaju i onih kojima se vlada jeste, možda, glavni razlog za apel islamista. Kada se tiče posljednjih izdanaka loze fundamentalizma kao što su talibani i mreža Osama bin Ladena Al-Kaida, oni se bore za jedan svijet ideja koji nije nepoznat ni Saudijskoj Arabiji, ni Sudanu, niti alžirskoj opoziciji. Talibanski režim je oličenje jednog naročito konsekventnog, konzervativnog sunitskog muslimanskog režima. Ovaj režim ne dopušta ženama bilo kakvu javnu funkciju, a sebe je učinio ozloglašanim i što je obavezao odrasle muškarce da nose brade (Iran je bio jedan od glavnih neprijatelja talibanskog režima). Islamizam je jedna agresivna opozicija zbog koje su kraljevi i predsjednici u muslimanskim zemljama isto tako zabrinuti kao i Evropljani. Ernest Gellner vidi islamizam kao pradoxalan rezultat modernizma, jer on predstavlja kritiku modernizma, istovremeno pretpostavljajući i predviđajući modernizaciju. Islamizam se može tumačiti kao pokušaj dobijanja modernizma bez zapadnog utjecaja. Po Eriksenovom mišljenju, dogmatski islamista Hasan al Turabi ima pravo kada kaže: "Problem ljudi na Zapadu jeste da oni nas ne poznaju dovoljno". Islamski način razmišljanja mora se posmatrati kao jedan od mnogih postkolonijalnih intelektualnih strujanja koja traže alternative za razvojne modele koji do sada nisu funkcionirali za obični narod.

Eriksen navodi da politička opozicija danas u svijetu dolazi s četiri strane: pokreta za zaštitu čovjekove okoline i od Naeosove inspirisane duboke ekologije, od feminizma, od novog antiglobalizirajućeg pokreta i od islamizma. Svi ovi pokreti javljaju se i u fundamentalističkim i liberalnim verzijama. Autor predviđa da će u budućem dijaloškom radu biti obavezno "davati" i "uzimati". Kao prvi korak u tome, zapadnjaci mogu početi s priznavanjem svojih historijskih grešaka i sadašnjih nedostataka. Eriksen se zalaže za poštovanje običaja i kultura nepoznatih naroda i to navodi kao jedan od uvjeta rehabilitacije odnosa u svjetskom društvu. On dalje nastavlja da se zahtjevi muslimana, i drugih, za pravdom, poštovanjem i priznavanjem ne smiju primati sa arogancijom, jer će u tom slučaju svijet vrlo brzo stajati u vatri. Autor je sklon tvrdnji da živimo u svijetu gdje je sumnja zamijenila povjerenje, te je izričito u tome da se taj odnos mora promijeniti.

T. H. Eriksen u ovoj studiji na jedan drugačiji način, objektivno prije svega, sagledava dešavanja u svijetu, te realno oslikava uzroke koji su do toga doveli, predlažući, istovremeno, da se mnoge stvari moraju promijeniti, i što je najvažnije, dao je neke prijedloge kako bi se to na najlakši način moglo operacionalizirati. Ova knjiga dođe kao jedno dobro uputstvo svjetskim moćnicima koji opijeni svojom arogantnošću, netolerantnošću i nehatom ugnjetavaju siromašne narode, između ostalog i muslimane, a da pri tome spomenute uzimaju kao inferiorne u odnosu na njih, dovodeći ih u položaj potčinjenosti, a kad se spomenuti kojim slučajem usprotive, onda bivaju optuženi za "terorizam" ili nešto slično, a ubrzo nakon toga bivaju suočeni sa raketama, projektilima, kasetnim bombama, i dr., i tu počinje kraj tih "malih" nevinih ljudi. Eriksen je u ovoj studiji podiga glas protiv onih "velikih" što ugnjetavaju i eksploatiraju duge kolone "obespravljenih" naroda širom svijeta, a prije svega u islamskim zemljama, pa stoga, ako pretendiramo da i dalje ostanemo ljudi, moramo i mi ostali slijediti njegov primjer i odlučno zatražiti oslobađanje čovjeka i izjednačavanje svih ljudi u pogledu njihovih prava.

Ramiza Smajić

BERNARD LEWIS I OPASNOST MULTIKULTURALIZMA

Prikaz djela:

LEWIS, Bernard. Kulture u konfliktu: Kršćani, muslimani i jevreji u doba otkrića / Bernard Lewis ; prijevod Enes Karić - Sarajevo : Ljiljan, 2002 . - 107 str.

Prijevod djela: Cultures in konflikt. Christians, Muslims and Jews in the Age of Discovery

Udžbenička periodizacija povijesti 1492. godinu uzima za godinu otkrića u kojoj je ključno bilo Kolumbovo osvajanje Amerike. Nakon dugih godina obilježavanja obljetnica u javnosti se osjetilo da raste potreba za izvjesnim povijesnim revizionizmom. Romantične priče o Kolumbu i tajanstvenoj Zapadnoj hemisferi ustupile su mjesto analizama otkrića Novog svijeta u smislu ekspanzije Zapadne Evrope, u kojim se Kolumbo javlja kao "kombinacija manje prijatnih crta Atila Huna, Džingis-hana i Adolfa Hitlera, sa, možda, osjećajem Al Caponea za začinicima". Ovim novim procjenama karaktera i motiva bivšeg i budućeg heroja otkrića Amerike započinje svoja predavanja Bernard Lewis, jedan od najboljih poznavalaca historije Srednjeg Istoka, inače profesor bliskoistočnih studija na Princeton univerzitetu sa zvanjem emeritusa.

Djelo "Kulture u konfliktu: kršćani, muslimani i jevreji u doba otkrića" ugledalo je svjetlo dana u izdanju Ljiljana i zahvaljujući prevodilačkom trudu prof. dr. Enesa Karića. Sadržaj knjige čine predavanja koja je Bernard Lewis održao povodom obilježavanja petstote godišnjice pada Granade i izгона muslimana i jevreja iz Španije. Pored tri poglavlja: "Osvajanje", "Izgon" i "Otkriće", djelu je priložen članak Edwarda W. Saida o Bernardu Lewisu koji je integralno objavljen u magazinu *Dani*. Ovim potezom priređivači su omogućili čitaocu da procijeni da li je i koliko u pravu E. Said kad oštro kritizira Lewisa, nazivajući njegova djela čak "intelektualnom i moralnom katastrofom", "privremenom škripom uobraženog akademskog glasa", "smećem od diskursa bez historijskog dokaza", a njega lično lišenog "bilo kakvog direktnog iskustva sa islamom"!

Edward Said spada među filozofe koji smatraju da se kulture razvijaju u kontekstu razmjene i prožimanja, te naročito kritizira Lewisa zbog stava kojeg se on drži i u ovim predavanjima, gledanja na islam, kršćanstvo i judaizam kao na organizme u sukobu. Tokom srednjeg vijeka islam i kršćanstvo su, prema Lewisu, uvijek gledali jedno na drugo kao na svog glavnog protivnika, bilo zbog motiva vjere i gramzivosti, bilo zbog straha. Svoj stav o nepomirljivosti civilizacija Lewis podupire citiranjem negativnog odgovora islamskog pravnika Ahmada al-

Wansharisija na hipotetički postavljeno pitanje - mogu li muslimani ostati u zemlji, ako su kršćanski osvajači pravedni i tolerantni?

Iako pridaje izuzetnu važnost proučavanju drugih kultura u svrhu upoznavanja svoje, B. Lewis smatra da multikulturalizam nosi i opasnost kad predstavlja jednu idealiziranu i ponekad umjetnu verziju drugih kultura, te kad kontrastira kulture sa "demonizirajućom paradijom Zapada".

Što se tiče dešavanja kojima je 1492. godina obilovala, 19. stoljeće bilježi njihovo romantičarsko oživljavanje, otkrivanje kulturne baštine u Zapadnoj Evropi i buđenje interesa za srednjevjekovnu Španiju sa njenim jevrejima i muslimanima. No, tek su posljednje decenije 20. st. rezultirale brojnim komemoracijama nakon kojih se moglo zaključiti da je u ekspanziji Zapadne Evrope postojalo posebno svojstvo moralnog zločina kakvo nije zapamćeno ni kod Mongola, Huna, Osmanlija ili Arapa. Dok je nova civilizacija u Americi uspostavljena potpunim uništenjem nekoliko starih, na drugim mjestima Evropljani su se borili sa postojećim civilizacijama, od kojih su tri bile najveće: civilizacija Kine, Indije i islama. Bernard Lewis jednostavno ocrtava suštinsku razliku između islama i ove druge dvije stare svjetske civilizacije: Kina je mjesto, Indija je mjesto, islam je religija! Dakle, prve dvije su bile etnički određene (ograničene na jednu kulturu i čak na jednu rasu) i u bitiregionalne (ograničene na jedan prostor), dok je islam u načelu bio univerzalan po svojim vjerovanjima, samopercepciji i ambicijama. Obuhvatao je ljude različitih rasa i kultura na tri različita kontinenta. Bila je to evropska, azijska i afrička religija.

Islamska ekspanzija u Evropi se kretala u talasima, od kojih je prvi zaopočeo u ranim godinama 8. stoljeća i za kratko vrijeme zapljusnuo Španiju, Portugal, Južnu Italiju i čak dijelove Francuske. To nadiranje se nije zaustavilo sve do 1492. god., porazom i istrebljenjem posljednje muslimanske države na zapadnoevropskom tlu.

Prvi dio svojih predavanja B. Lewis posvećuje osvajanju kojim je inaugurirana 1492. godina. Te godine 2. januara združene armije katoličkih monarha Ferdinanda iz Aragona i Isabelle iz Castille ušle su u posljednju tvrđavu muslimanske vlasti u Španiji, Granadu. Pobjeda u Granadi je bila odlučujuća u spašavanju Jugozapadne Evrope, iako to nije bilo presudno u široj konfrontaciji kršćanskog svijeta i islama. Potiskivanjem muslimana sa Iberijskog poluotoka i iz Rusije kršćani su dobili veliku bitku, premda ne i rat. Uslijedilo je otkriće Amerike koje je donijelo trijumf Evrope nad njenim rivalima, posebno islamom.

Bernard Lewis smatra da spremnost koju je islamsko društvo pokazivalo za koegzistenciju sa ljudima drugih vjera nije imala nikad pravi ekvivalent u kršćanskom svijetu. Muslimani su osam stoljeća vladali Iberijskim poluotokom i za to vrijeme su kršćani i jevreji normalno živjeli i čak napredovali. Kršćanska rekonkvista, pak, je za nepojmljivo kratko vrijeme istrijebila jevreje i muslimane. Križarski ratovi su trebali da budu zakašnjeli kršćanski odgovor na džihad. Doduše, rekonkvista je uspjela na Iberijskom poluotoku i Rusiji, ali ne i na Levantu kod Osmanlija koji se nisu ustručavali koristiti novootkriveno vatreno oružje, puške i artiljeriju. Tehnološko usavršavanje Zapadne Evrope i ekonomske proizvodnje, te razvoj štamparstva, stvarali su ogromni nesrazmjer u odnosu na islamske zemlje. Iako islamski svijet u 15. i 16. st.

nije imao renesansu niti reformaciju, osvajanje Konstantinopolja i prodor do Venecije su zadali teške udarce istočnom kršćanstvu.

Kakvu ulogu su imali jevreji u ovom konfrontiranju objašnjava Lewis u drugom poglavlju svoje knjige. Jevreji su u politici i ratu bili beznačajni, u poslovima i kulturi su mogli biti korisni, a u vjeri su tek predstavljali izazov. Jevreji i Mauri u Zapadnoj Evropi, jevreji i Osmanlije u Istočnoj Evropi obično su bili zajedno navođeni u polemikama, osudama, opomenama ili propisima kao neprijatelji kršćanskog svijeta. Pobjedom nad Granadom katolički monarsi su postigli političko i vojno jedinstvo, ali nisu religijsko, jer je veliki broj jevreja i još više muslimana ostao u zemljama pod njihovom upravom. Proglas o izgonu jevreja od 31. marta 1492. god. nije bio ni prvi ni posljednji progoniteljski potez. U situaciji kad su morali birati između krštenja ili izгона, jevreji su davali prednost emigriranju u islamske zemlje. U islamskom pravu prisilna konverzija nije valjana te su se kriptokršćani među jevrejima u islamskoj sredini mogli vratiti u judaizam. Inače, muslimanske porodice andaluzijskog porijekla su ostale prepoznatljiva društvena grupa stoljećima, kao i jevreji koji su na Balkanu čak nametnuli svoj jezik i kulturu domaćim jevrejima.

Iako čitalac ostaje iznenađen žestokim rječnikom Edwarda Saida u odgovoru Bernardu Lewisu, mora se prihvatiti utemeljenost kao i dobronamjernost njegovih kritika upućenih ne samo Lewisu nego i svim ostalim američkim ekspertima koji ponekad i bez iskustvene podloge u kulturi i povijesti islama trguju islamom i muslimanima. Savremeni čovjek se više ne može zadovoljiti religijskim klišeima o nasilju, antimodernizmu, monolitnom islamu koji su, uglavnom, bili korisni Izraelu i Sjedinjenim Državama u eri islamskog pokreta otpora Izraelu i njegovoj vojnoj okupaciji palestinskih teritorija i Libana. Stoga, kako Said kaže, kad je već postalo neumjesno da bijeli naučnici govore u ime "crnaca", nakon kraja klasičnog evropskog kolonijalizma, prestalo je biti moderno, čak i prihvatljivo, na taj način govoriti o orijentalnom (dakle muslimanskom, indijskom ili japanskom) mentalitetu. Svako ignoriranje naprednih saznanja o antropologiji, povijesti, društvenoj teoriji i kulturološkim studijama može rezultirati dosadnim i oporo fraziranim djelima.

Ramiza Smajić

SJEDINJENE DRŽAVE NISU MJERILO STABILNOSTI EVROPE

Prikaz djela:

Emmanuel Todd, *Après l'Empire. Essai sur la décomposition du système américain*. Paris : Gallimard, 2002.

"Nakon imperija" naslov je knjige kojom je pariška izdavačka kuća Gallimard oživjela jesen 2002. god. u Francuskoj. *Le Canard Enchaîné, Le Monde des Livres, Telerama, l'Humanite, La Croix, Charlie Hebdo, Le Figaro Littéraire, Les Echos. Minute, Politis, Le Point, Marianne, Monde, La Tribune*, dakle, skoro svi najčitaniji ondašnji mediji, samo tokom mjeseca septembra su donijeli, jedni, prikaz ovog djela, drugi, intervju sa njegovim autorom. Emmanuel Todd je antropolog, demograf i historičar, koji je još 1976. god. privukao čitalačku pažnju svojom analizom raspada "sovjetskog bloka". U godinama koje su uslijedile napisao je niz članaka i djela između kojih treba posebno izdvojiti "Ekonomске iluzije", esej iz 1997. god. u kojem govori o stagnaciji razvijenih društava uopće.

Najnovijom knjigom E. Todd se upušta u analizu onoga što on naziva "rastrojstvom američkog sistema", uz ključnu tezu da je "američka snaga u uzmicanju i da danas, uistinu, nema ništa što bi opravdalo viziju jedne nedodirljive Amerike.

Čitalac koji se baš i ne snalazi sa komplikovanim dešavanjima na polju svjetske političke ekonomije na 235 stranica ove knjige posve jednostavno prati, inače vrlo ozbiljnu, razradu fenomena opadanja "američkog imperija".

Današnji svijet je suviše dinamičan, suviše raznolik, pa i suviše silan da bi prihvatio dominaciju jedne moći. Odmjeravanje demografskih i kulturnih, industrijskih i monetarnih, ideoloških i vojnih snaga, ne dopušta više prihvatanje Amerike kao nedodirljivog faktora moći.

U mentalnoj strukturi današnjeg čovjeka Amerika je još onakva kakva je bila u vrijeme hladnog rata, no suštinski, Sjedinjene Države su izgubile onu vrstu utjecaja i kontrole koju su ranije imale nad zemljama poput Irana i Iraka, a danas im se to isto dešava i sa Saudijskom Arabijom. Zemlje koje 'kraljuju' naftom ulaze u jednu fazu kulturnog preispitivanja, moglo bi se reći i krize, koja polahko uklanja Ameriku kao dominantno utjecajnog faktora.

E. Todd već u prvom poglavlju obrađuje mit o univerzalnom terorizmu temeljitim pregledom procesa alfabetizacije i globalizacije u svijetu, kulturne i demografske revolucije, krize tranzicije, politike i demografije uopće, te islamske tranzicije, pakistanskog i saudijskog pitanja, kao i slučaja Jugoslavije. S obzirom na ulogu koju su u ovim pitanjima imale Sjedinjene

Države, kao i na stav koji zauzimaju u aktuelnim dešavanjima nakon 11. septembra 2001. god., nameće se nedvosmislen utisak da borba SAD protiv terorizma nije ništa drugo do pokušaj održavanja hegemonije koja više ne postoji.

Aktivnosti Sjedinjenih država na vojnom planu E. Todd karakteriše kao visoko teatralizovanu agitaciju, i to na način militarnog mikroteatralizma. Krajnje plastičan primjer je objekat na kojem SAD danas ispituju svoju moć: Irak, zemlja sa 20 miliona stanovnika izglednijih godinama blokade, po američkim teorijama je zemlja koja proizvodi i prijeteći da upotrijebi oružje za masovno i bakteriološko uništavanje. Iako se sve vrti oko "snova" vezanih za naftu iz Perzijskog zaliva, želja za vojnom afirmacijom na Srednjem istoku niče iz straha da će Sjedinjene Države biti istisnute od bloka kojeg danas sve češće definišemo kao "Evro-Azija". To je ono o čemu danas otvoreno govore i američki stratezi. Realno slaba, bez prave kopnene vojske, sa većom potrebom da ima baze nego nosače aviona, Amerika stoji na stanovištu da će sve svoje probleme riješiti napadajući nejake i ko zna sve čim ispaćene zemlje kakva je danas Irak. I nafta je svakako važna stavka u pogledu sadašnjih aktivnosti Amerike prema Iraku, ali Todd na više mjesta ističe da nafta ne može biti istinski razlog pokretanju rata u Iraku. Naime, na koji bi se način, ako to nije kopnenim sredstvima, jedna zemlja mogla okupirati u svrhu ovladavanja naftom? Nafta je, ustvari, posljednja krinka teatralnog militarizma čija bi manifestacija, to se ne smije gubiti iz vida, izazvala ogromne ljudske žrtve.

Svakako da će biti i čitalaca koji će tražiti drugovrsne izvore svim ovakvim dešavanjima, između ostalog u svjetskoj koegzistenciji dvaju ili više sistema, inkompatibilnosti društvenih modela, što često postaje problem kad ljudi različitih boja i rasa žive zajedno na istoj teritoriji. Asimilacija može pretpostaviti istinski kulturni konflikt. Međutim, i ovim posljednjim djelom, i brojnim intervjuima koje je dao francuskim medijima, E. Todd ističe da je čist apsurd smatrati da je konflikt između Amerike i arapskih zemalja antropološke prirode.

Na strateškom planu Amerikanci su već gubitnici, započeli rat u Iraku ili ne. Ne krenu li s tim zahvatom, bit će to izraz njihove slabosti, s obzirom na sav ovaj pritisak dosad. Započnu li, pak, to, javno će se okarakterisati kao zemlja koja prijeteći miru u svijetu, što će opet izazvati dva procesa u Evropi: prvo, što je već počelo, samoorganizovanje Evrope, i to ne PROTIV, nego BEZ Sjedinjenih Država; drugo, transformisanje Rusije, i pored njenih slabih tačaka na društveno-ekonomskom polju, u jednu formu zemlje-protektora za Evropljane, prvenstveno zahvaljujući snazi njenog vojnog arsenala. To će biti strateška katastrofa za SAD.

Čitalac može da postavi pitanje o paradoksu Toddovog stava o slabljenju moći Amerike i stalne Bušove afirmacije snage oko iračkog pitanja. Todd upozorava na Bušovo uporno busanje: "Mi smo jaki, mi smo moćni", što inače nije praksa onih koji to zaista jesu. Želja za vojnom afirmacijom je ustvari jedna vrsta kompenzacije koja treba da maskira gubitak moći i to one koja se tiče prvenstveno ekonomskog polja. Uzmimo samo osamdesete godine kada se cijeli ili gotovo cijeli svijet izjašnjava za hiperdinamizam ekonomije u zemlji, američka industrija bilježi krajnje neobičnu akceleraciju. Komercijalni deficit SAD je samo u periodu između 1993. i 2000. godine skočio sa 100 na 450 milijardi dolara. Dakle, Amerika je danas dubinski izmijenjena,

ovisna o svijetu, bez ikakve mogućnosti da se distancira. Ova zemlja je nakon 1945. bila hipermoćna, totalno autonomna na industrijskom i energetskom planu. Mogla je svim zemljama u svijetu, naročito Evropi i Japanu, omogućiti sve ono što im je bilo potrebno za rekonstrukciju ili vojnu pomoć neophodnu za njihovu "zaštitu", sve u duhu "američkog mira". Mi danas živimo u jednom sasvim drugačijem svijetu u kojem SAD nisu mjerilo stabilnosti Planete nego tek jedna demokratija među brojnim drugim.

Za razliku od Sjedinjenih Država, Evropa nema posebnih problema sa izvanjskim svijetom. Posljednje poglavlje svoje knjige Emanuel Todd posvećuje emancipaciji Evrope koja je globalno osjetila da u miru ima dugoročni strateški interes. Evropa je u normalnoj komercijalnoj interakciji sa ostatkom Planete, kupuje neophodna osnovna sredstva i energiju uvoz plaćajući prihodima dobivenim od svog izvoza. Istovremeno, vanjska politika SAD se ne udaljava od dva osnovna konflikta: onog sa Rusijom, sve jačim kamenom spoticanja za američku hegemoniju, i onog sa muslimanskim svijetom koji u posljednje vrijeme predstavlja stalnu scenu za prikazivanje američke vojne moći.

Što se tiče Rusije, sve ukazuje na to da ona postaje ozbiljan partner, ne toliko u ekonomskom i vojnom smislu koliko na polju izvoza nafte i prirodnog gasa. Razmotrimo li, pak, problematičnost situacije sa Izraelom, uvidjet ćemo koliko ekonomska realnost sugerije da kritični izraelsko-arapski region krene sferom kooperacije sa središtem u Evropi i na dovoljnoj distanci od Sjedinjenih Država. Odnos Amerike i Izraela može se posmatrati kao odnos dvaju kolonijalnih imigrantskih zajednica koje nemaju garancije stabilnosti na duge staze. S druge strane, Evropa od muslimanskog svijeta dobiva suviše važan procenat imigranata: Pakistanaca u Engleskoj, Marokanaca u Francuskoj, Turaka u Njemačkoj, da bi oni bili nominirani tek kao značajne grupe. Djeca tih imigranata su građani zemlje domaćina. Evropa se, naravno, mora držati puta mira i sporazumijevanja, ne samo zbog geografskih okolnosti, nego i radi svog unutrašnjeg mira. Ovdje se Sjedinjene Države pojavljuju kao generator nereda, koliko unutrašnjeg toliko i međunarodnog. U napadima mladih Marokanaca na sinagoge početkom 2002. godine Francuska je prva osjetila posljedice destabilizacije uzrokovane američko-izraelskom politikom, makar se dublji uzroci vezali i za samo francusko društvo. Ne vidimo zašto ne bi i Njemačka sa svojim Turcima ili Engleska sa Pakistancima osjetila isti destabilizirajući utjecaj SAD u godinama koje predstoje. No, jedno svakako treba istaći: iako se Evropljani uvijek doimaju da su u pozadini svjetske političke ekonomije, najveća stvar koju su uradili u posljednje vrijeme je to što su napravili "euro". "Euro" je za američku hegemoniju teža stvar od Bin Ladena.